

Djulö

Två stensättningar vid foten av åsen

Arkeologisk undersökning

Fornlämning Katrineholm 50 och 52
Djulö 3:2
Katrineholms socken och kommun
Södermanlands län

Anna-Lena Hallgren med bidrag av Mattias Frisk

Djulö

Två stensättningar vid foten av åsen

Arkeologisk undersökning

Fornlämning Katrineholm 50 och 52

Djulö 3:2

Katrineholms socken och kommun

Södermanlands län

Anna-Lena Hallgren med bidrag av Mattias Frisk

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2017

Omslag: Katrineholm 52. Stenpackningen, både nivå 1 och 2,
digitaliserad utifrån lodfoton och fältritningar.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande MS2012/02954.

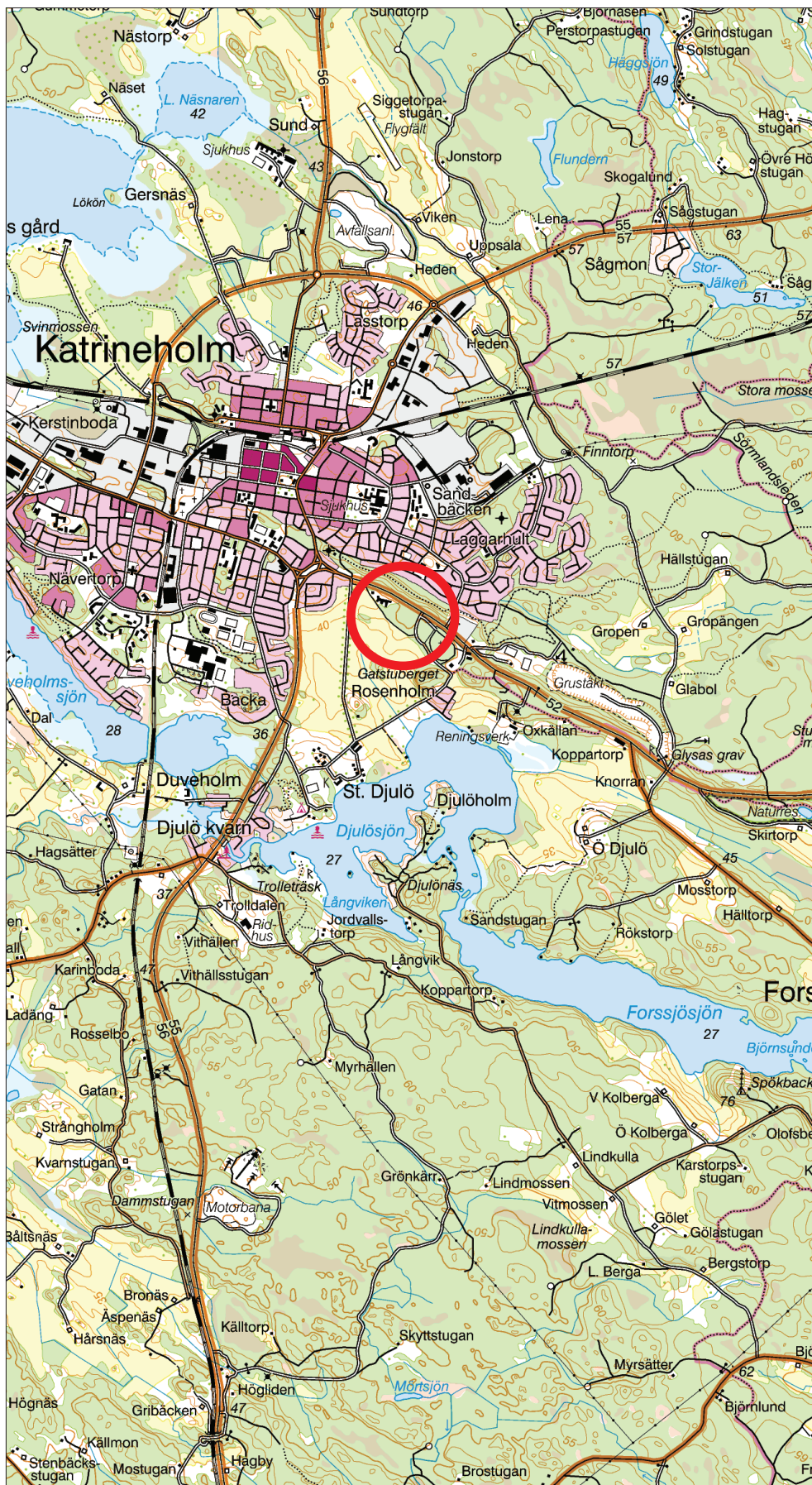
ISBN 978-91-7453-625-6

Tryck: JustNu, Västerås 2017

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	7
Bakgrund	8
Topografi och fornlämningsmiljö	8
Förundersökningen	11
Den arkeologiska undersökningen	11
Syfte och frågeställningar	11
Undersökningsområdet	11
Metod	13
Förmedling	13
Undersökningsresultat	14
Katrineholm 50	15
Katrineholm 52	18
Avslutande diskussion	20
Referenser	22
Tekniska och administrativa uppgifter	23
Bilagor	23
Bilaga 1. ¹⁴ C-analys	25

Figur 1. Platsen för den arkeologiska undersökningen är markerad med en röd ring. Utdrag ur Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Djulö – gravar utan begravningar

Under en vecka i juni 2016 undersökte arkeologer från Stiftelsen Kulturmiljövård två förmodade järnåldersgravar i Djulö strax söder om Katrineholm. De sedan tidigare okända gravarna hade påträffats vid en arkeologisk utredning året innan och skulle nu undersökas och tas bort. Anledningen var kommunens planerade nybyggnation i området. Gravarna var två så kallade stensättningar, vilka i vanliga fall brukar utgöra ett slags monument för en inre gravläggning, vanligen en brandgrav. Det intressanta i Djulös fall är dock att gravarna inte innehöll någon begravning.

En stensättning består av en ofta rund stenpackning (tänk kullerstensgata), ibland omgärdad av en kantkedja av satta stenar, och en begravning i dess mitt. Vad arkeologerna här ville ha svar på var bland annat hur stensättningarnas uppbyggnad förhöll sig till samtida stensättningar på andra platser, hur själva gravläggningen såg ut, om där fanns gravgåvor och vilken var gravarnas datering. Det är nämligen inte ovanligt att gravar av den här typen, sitt yttre till trots, skiljer sig när det kommer till uppbyggnad och innehåll.

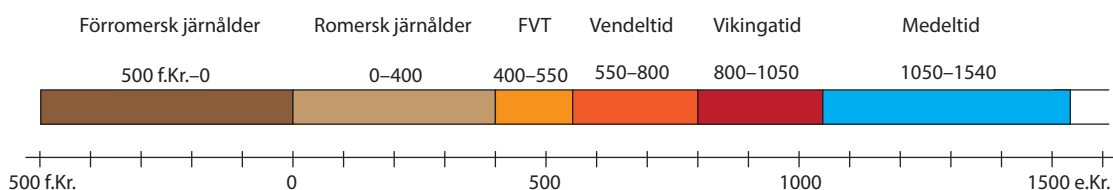
De två stensättningarna, Katrineholm 50 och 52 (K50 och K52), torvades av med grävmaskin och rensades fram. K50 var drygt 7 meter i diameter, något oval till formen och bestod främst av ett större stenmaterial med mindre, insprängda stenar. En tydlig, men inte särskilt välgjord, kantkedja omgärdade stensättningen. I jämförelse var K52 betydligt mer omsorgsfullt lagd. Stensättningen i sig var cirka 4 meter i diameter med en packning bestående av mindre, jämnstora stenar samt en vällagd kantkedja av låga, kantställda stenar. Så här långt, bortsett från stensättningarnas storlek, tycks de vara varandras motsatser, men deras placering intill varandra tyder på att de troligen är samtida.

Medan K52 var helt tom, innehöll K50 en ensam liten flisa bränt ben, ett ben som ¹⁴C-daterades till romersk järnålder. Dateringen på benflisan stämmer överens med både hur gravar från den

här tiden brukar se ut och med dåtidens gravskick (kremering). Det brända benet var tyvärr för litet för att man skulle kunna se om det var från en människa eller ett djur. Arkeologerna kan därför bara säga att benet troligen är från rätt tid och att graven därmed bör dateras till romersk järnålder. Det går heller inte att avgöra om de har hittat rester från den döde själv, eller om benen kommer från något av de djur eller den mat denne fick med sig på likbålet.

Är graven fortfarande en grav även om den inte innehåller en begravning? Gravarna med ytterst få eller inga ben alls är inget ovanligt fenomen, och traditionellt sett har fenomenet förklarats på två olika sätt – antingen är graven en kenotaf, alltså ett symboliskt gravmonument, eller en skelettgrav. Vi vet att obrända ben klarar sig sämre i jord med lågt pH än vad brända ben gör. Varken i K50 eller K52 fanns dock något som tydde på att det skulle vara en skelettgrav. En mer trolig förklaring till de begravningslösa gravarna har kommit att lyftas fram under 1990-talet, den att de tomma gravarna är ett medvetet valt gravskick som är mer av en social och rituell symbol, än en faktisk grav.

Arkeologerna kan således inte säga att de undersökta anläggningarna i Djulö utgör gravar, utan de får helt enkelt förbli stensättningar med en sedan länge bortglömd betydelse och symbolik. För en arkeolog kan dock bristen på resultat vara ett resultat i sig.

Figur 2. Platsen för undersökningen har markerats med en blå oval. Registrerade lämningar är markerade med röda polygoner. Utdrag ur digitala Fastighetskartan. Skala 1:10 000.

Inledning

Under en vecka i juni 2016 genomförde Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) en arkeologisk undersökning av två stensättningar, Katrineholm 50 och 52, belägna i sydöstra utkanten av Katrineholm (figur 1–2). Undersökningen föranleddes av en planerad nybyggnation inom ett större område där KM utförde en arkeologisk utredning under 2011 och 2012 (Kihlstedt 2012). Då påträffades två tidigare okända stensättningar, Katrineholm 50 och 52. Dessa stensättningar har nu undersökts, dokumenterats och tagits bort. Fältarbetet utfördes under perioden 13–22 juni 2016 under ledning av Anna-Lena Hallgren som även sammanställt föreliggande rapport. I fältarbetet deltog även Christian Gatti. Undersökningen utfördes efter beslut från Länsstyrelsen i Södermanlands län (dnr 431-7173-2015, daterat 2016-04-18) och bekostades av Katrineholms kommun, samhällsbyggnadskontoret.

Undersökningen omfattade de två stensättningarna Katrineholm 50 (figur 3–4) och 52 samt ett mindre område i deras omedelbara närhet.

Figur 3. Stensättningen Katrineholm 50 innan avverkning och avbaning. Foto från öster av Britta Kihlstedt.

Figur 4. Undersökningsområdet med de två stensättningarna framrensade. Drönarfoto från öster av Duncan Alexander (KM16022_1).

Bakgrund

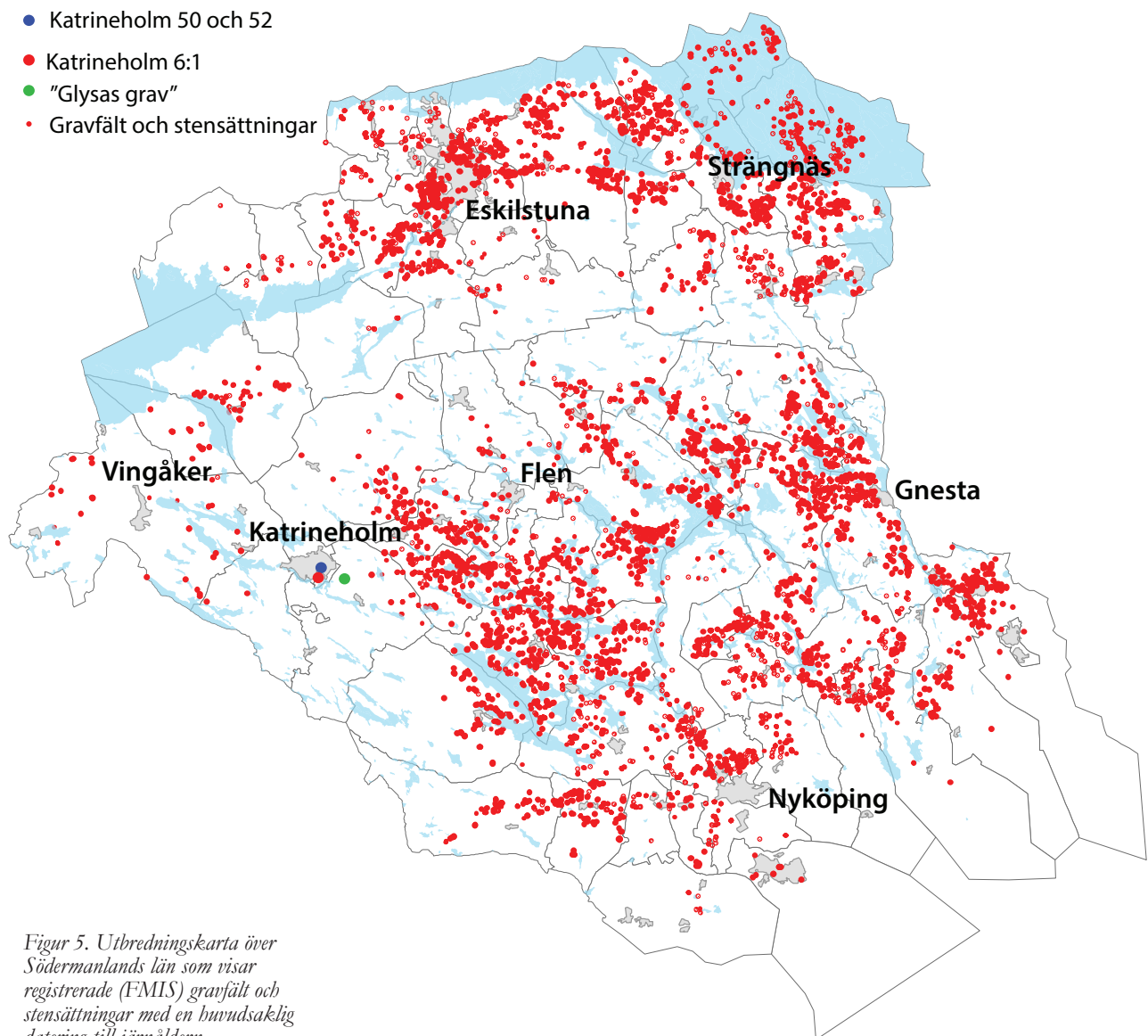
Topografi och fornlämningsmiljö

Katrineholm ligger i ett böljande sprickdalslandskap med skogklädda höjdparter av kalberg och morän och mellanliggande, ofta uppodlade dalgångar, där siltiga/leriga sediment dominerar. Denna landskapsbild bryts av Katrineholmsåsen som löper i nordväst-sydostlig riktning genom området och som genom sin markanta ryggform och tallskogklädda, sandiga sluttningar sätter sin prägel på landskapet. Åsen löper parallellt med en sprickdal som bildar ett långsträckt sjösystem, där bland annat Djulösjön och Forssjösjön ingår. Åsen och sjösystemet har under såväl förhistorisk som historisk tid utgjort viktiga kommunikationsstråk från Östersjön och upp mot Hjälmaren (Jacobsson 1994).

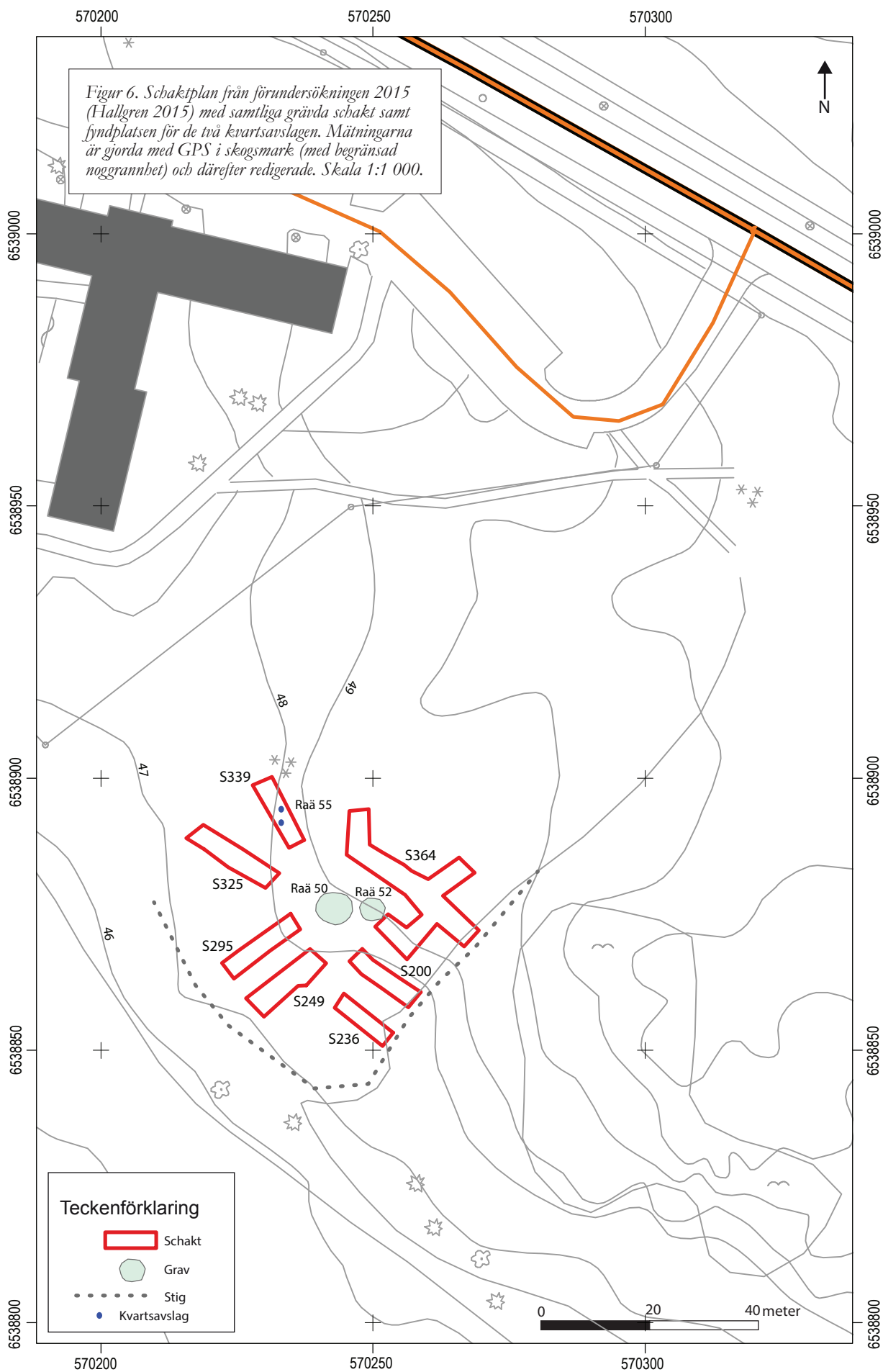
Traktens fornlämningsbild domineras av lämningar från stenålder (Kihlstedt 2012). De äldre fynden härrör från mesolitiska fångst- och fiskeboplatser, vilka legat i strandnära lägen i den forna skärgården. Mer framträdande är dock den yngre stenålderns boplatser tillhöriga trattbägarkulturen, cirka 3900–3300 f.Kr. Flera av lokalerna är helt eller delvis undersökta (Florin 1958; Kihlstedt 2006; Edenmo m.fl. 2008).

I kontrast mot den rika stenåldersmiljön finns bara ett fåtal kända lämningar från brons- järnålder (figur 5), varav den mest iögonenfallande är den stora, cirka 35 meter långa, skeppsformiga stensättningen ”Glysas grav” (Stora Malm 36:1) som ligger ett par kilometer öster om undersökningsområdet. Först under yngre järnålder (cirka 550–1050 e.Kr.) förefaller en mer permanent bebyggelse etableras i närområdet. Den här inre delen av sjöplatån är i hög grad ett medeltida etableringsområde vilket avspeglas i den stora andelen frälsejord i området, däribland Stora Djulö. På godsets inägomark återfinns ett gravfält (Katrineholm 6:1) bestående av fem högar och tre runda stensättningar. Gravfältet kan troligen knytas till den gård som senare kom att utvecklas till frälsegården Stora Djulö, med belägg från 1300-talet (Jakobsson 1994). Var järnålderns bebyggelseenhet

legat är dock oklart. Den uppodlade marken väster om de nu undersökta gravarna låg under historisk tid som inägomark under Stora Djulö, medan skogspartiet med Katrineholm 50 och 52 har utgjort utmark. Skogsmarkerna utnyttjades ofta för utmarksnäringar som fåboddrift, kolning och tjärframställning. I synnerhet kolningslämningar är vanliga i Katrineholmsområdet, vilket kan kopplas till framväxten av flera järnbruk under historisk tid, exempelvis Forssjö bruk.

Förundersökningen

Inför undersökningen genomförde Stiftelsen Kulturmiljövård en förundersökning (Hallgren 2015) i avgränsande syfte av området runt de två stensättningar Katrineholm 50 och 52 (figur 6). Fältarbetet utfördes under fyra dagar i månadsskiftet augusti/sep-tember 2015. Förundersökningen skulle klargöra om det fanns flera gravar i anslutning till de båda kända gravarna och avgöra fornlämningarnas fysiska, yttre gräns.

Förundersökningsområdets storlek uppgick till omkring 2 600 m². Totalt grävdes sju schakt med en sammanlagd storlek på cirka 450 m². Inga ytterligare gravar påträffades. Inte heller fanns det rester efter andra typer av anläggningar som till exempel härdar, kulturlager eller stolphål. Däremot påträffades två kvartsavslag i ett av schakten norr om Katrineholm 50. Fynden bedömdes som en fyndplats och därmed inte som fornlämning.

Den arkeologiska undersökningen

Syfte och frågeställningar

Anläggningarnas läge och utseende indikerade att de skulle kunna vara från senare delen av bronsåldern eller äldsta järnåldern. Endast ett fåtal fornlämningar från den här perioden är kända i den här delen av Södermanland varför undersökningen ansågs kunna bidra till ny och viktig kunskap om periodens gravskick och bosättningsmönster i regionen.

Vi förväntade oss att anläggningarna skulle utgöras av brandgravar även om skelett-begravningar inte kunde uteslutas.

Undersökningens övergripande syfte var att bidra med kunskap om anläggningarna. Vi hade för avsikt att:

- Klargöra och dokumentera anläggningens yttre och inre formelement.
- Klargöra gravskicket samt antalet gravlagda, ålder och kön.
- Klargöra förekomst av gravgåvor, deras antal och typ.
- Klargöra anläggningarnas datering.
- Sätta in lämningarna i den omgivande fornlämningsbilden.

Undersökningsområdet

Undersökningen omfattade de två stensättningarna Katrineholm 50 och 52 samt ett mindre område runt omkring dessa, sammanlagt cirka 125 m². Stensättningarna låg i relativt glesbevuxen skogsmark på nivåer runt 49 meter över havet. Området ligger på Katrineholmsåsens sydsida och domineras av flackt sluttande, skogbevuxen blockrik morän med mindre partier av sandmark (figur 2).

Figur 7. De två stensättningarna fotografieras med drönare. Duncan Alexander sköter drönaren medan Anna-Lena och Christian tittar på. Här har stensättningarna torvats av och rensats upp (KM16022_2).

Figur 8. Stensättningen Katrineholm 50. Christian håller här på att mäta in fixpunkter för senare rektifiering. Foto från väster av Anna-Lena Hallgren (KM16022_3).

Metod

Efter att de två stensättningarna fotograferats och beskrivits torvades de av med hjälp av en mindre grävmaskin. I samband med maskinavtorvningen öppnades en mindre yta, mellan 1 och 2 meter, utanför stensättningarna. Detta gjordes dels för att säkerställa avgränsningen av anläggningarna och för att underlätta undersökningen, dels för att se om det fanns fler anläggningar i direkt anslutning till stensättningarna. Totalt berördes ungefär 125 m² av undersökningen.

Anläggningarna handrensades varefter den övre nivån fotograferades med hjälp av drönare (figur 7). I den mindre stensättningen, Katrineholm 52, dokumenterades ytterligare en nivå med en planritning i skala 1:20 (figur 11). Fixpunkter mättes in med GPS-RTK i rikets koordinatnät Sweref 99 TM. Utifrån dessa har sedan lodfotografier och planritningar rektifierats och digitaliserats och presenteras här i figur 9 och 15–16.

De två stensättningarna undersöktes kontextuellt och i sin helhet. I båda stensättningarna dokumenterades en sektion löpande varefter lagren undersöktes och togs bort (figur 10 och 17). På grund av storleken på stenmaterialet i Katrineholm 50 användes en grävmaskin med gripklo för att lyfta bort stenar i packningen.

Dokumentation

På grund av den täta vegetationen hade vi problem med att få GPSen att fungera (figur 8). Inmätning av de enskilda punkterna tog extremt lång tid. Fokus lades därför på att mäta in fixpunkter. Med hjälp av dessa har vi sedan kunnat rektifiera lodfotografier och planritningar och därigenom fått en bra plandokumentation av anläggningarna. Fixpunkterna har även använts för att få höjdvärden till sektionsritningarna. Fotodokumentationen utfördes digitalt, både av enskilda anläggningar, området i stort samt arbetets fortskridande.

Förmedling

De två gravarna låg i anslutning till ett populärt promenadstråk. Vid förundersökningen som gjordes hösten 2015 var intresset stort från förbipasserande. Inför undersökningen, för att bemöta detta intresse, sattes informationsblad upp utefter motionsspåren i anslutning till grävplatsen. Besöken blev många, speciellt från det intilliggande seniorboendet.

Två fältvisningar anordnades – dels en för allmänheten, dels en för en grupp amatörarkeologer från Västmanlands hembygdsförbund. Tyvärr ösregnade det vid tillfället för den allmänna visningen varför antalet besökare blev lågt. Katrineholmskuriren var på besök vid två tillfällen – dels inför visningen för allmänheten, dels under själva visningen. Detta resulterade i två kortare artiklar i tidningen samt en webbtevesändning.

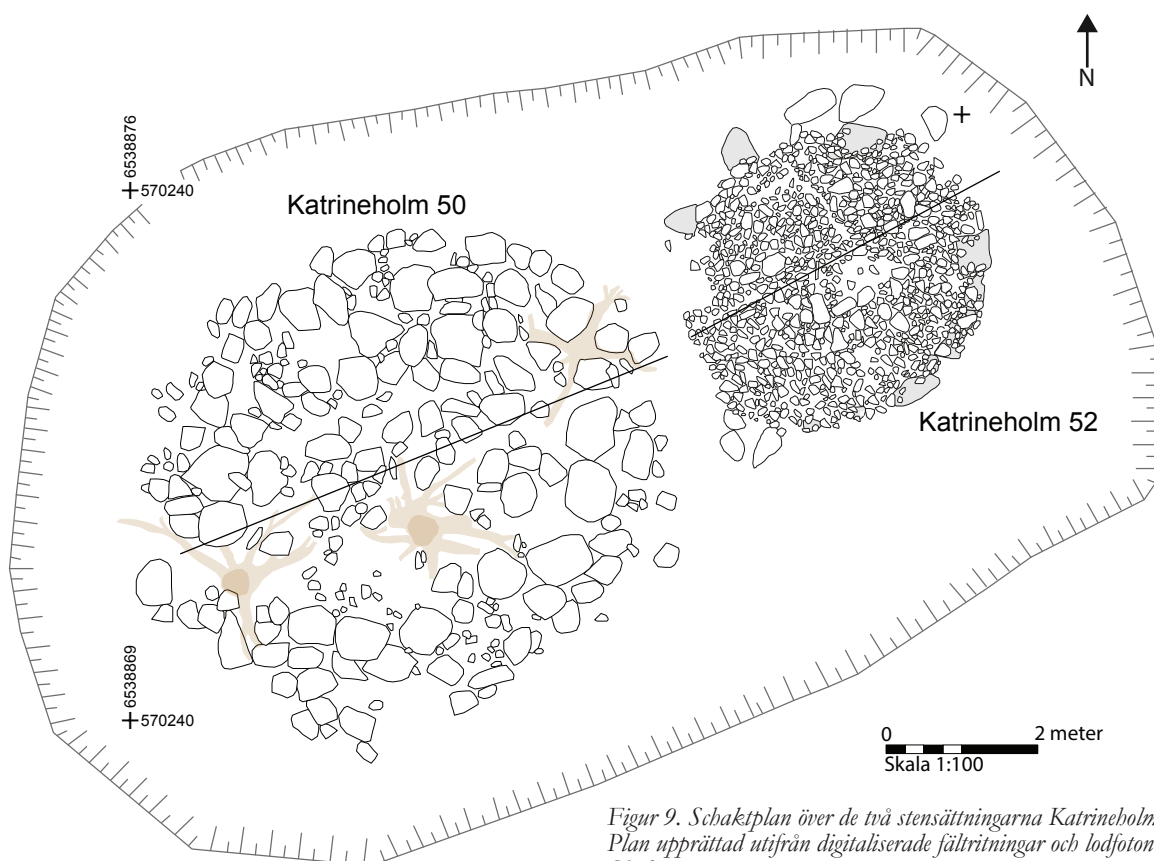

Undersökningsresultat

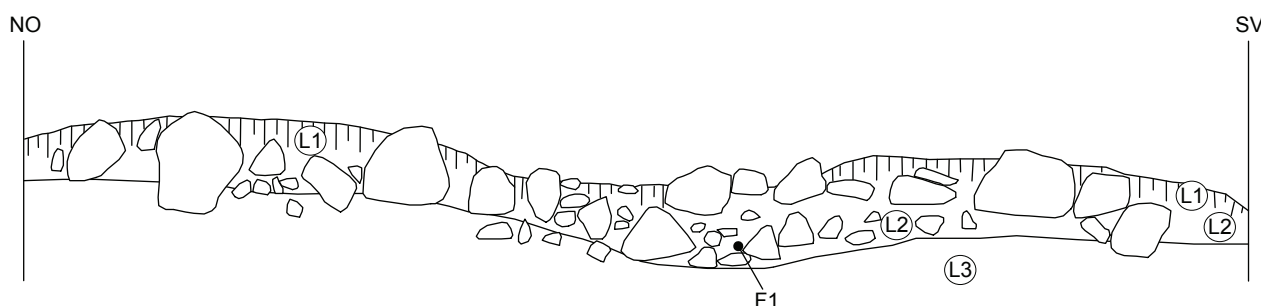
Undersökningen omfattade de två stensättningarna Katrineholm 50 (K50) och 52 (K52) samt objekt som eventuellt fanns i deras omedelbara närhet, kopplade till gravarna och gravläggningen. En yta på omkring 2 meter utanför stensättningarna banades av och den totala storleken på undersökningsområdet uppgick till knappt 125 m² (figur 9). Inga andra anläggningar påträffades dock i anslutning till stensättningarna.

Inte heller påträffades fynd i form av till exempel slagen kvarts eller flinta som skulle kunna knytas till den fyndplats för kvarts som dokumenterades vid förundersökningen i eller i anslutning till stensättningarna.

De två stensättningarna var till det yttre av helt olika karaktär (figur 9). I K50 var stenpackningen storblockig, relativt gles och den gav inte intryck av att vara speciellt omsorgsfullt lagd – detta till skillnad från den mindre stensättningen K52 som var vällagd med ett noga utvalt stenmaterial. Gemensamt för de båda var avsaknaden av gravgåvor och synliga rester efter eventuella gravläggningar.

Figur 9. Schaktplan över de två stensättningarna Katrineholm 50 och 52. Plan upprättad utifrån digitaliserade fältritningar och lodfoton över nivå 1. Skala 1:100.

Figur 10. Sektionsritning genom stensättningen Katrineholm 50. L1 = Vegetationsskikt; L2 = Fyllning av humös brun sand; L3 = Opåverkad morän. F1 = bränt ben. Skala 1:50.

Katrineholm 50

Tolkning: Stensättning med osäker begravning.

Yttre konstruktion: Rund stensättning.

Inre konstruktion: –

Gravskick: Enstaka brända ben.

Datering: ¹⁴C-daterad till romersk järnålder.

Beskrivning

Stensättningen var bevuxen med en handfull större barrträd och enstaka sly, ändå väl synlig redan före rensning och framschaktning. Den beskrevs innan undersökningen som en rund stensättning, drygt 7 meter i diameter och 0,3–0,4 meter hög, delvis övermossad. Den framstod redan då som relativt storblockig med en packning av 0,3–0,7 meter stora stenar av blandad karaktär. I mitten fanns en grop och anläggningen var något skadad i den västra delen. I det schakt som togs upp vid utredningen framgick att stenpackningen var tydligt avgränsad gentemot omgivande mark (Kihlstedt 2012:9).

Efter att vegetationsskiktet (L1, figur 10) tagits bort framstod stensättningen närmast som rundat oval, 7,7 × 6,4 meter stor och 0,40 meter hög. Den hade en klar begränsning, med en antydning till kantkedja i dess östra del (figur 9). Här var stenarna jämnstora, något rundare, mindre och tätare lagda än i övriga delar av stenpackningen (figur 11). Anläggningen var något skadad i den sydvästra delen där det fanns en del utrasade stenar.

Stensättningen var storblockig med en packning av huvudsakligen 0,3–1,3 meter stora stenar av blandad karaktär. I utkanterna var packningen enskiktad, medan den centrala delen var två eller treskiktad – här med mindre sten i de två undre skikten. Centralt fanns en tydlig försänkning, något som var tydligt redan innan stensättningen torvades av. Storleken på den här försänkningen uppgick till cirka 3 × 3 meter och den var närmare 0,25 meter djup. Hur den har uppstått är oklart men i den sektion som upprättades genom anläggningen framgick det tydligt att anläggningen placerats i en svacka av ungefär samma storlek (figur 10).

Centralt i anläggningen, i fyllningen (L2) i den försänkta delen, påträffades ett bränt ben (F1 i figur 10). Ingenting i anslutning till det brända benfragmentet indikerade att det skulle finnas en gravgömma med mer brända ben eller andra föremål eller konstruktionsdetaljer. Anläggningen var i övrigt helt i avsaknad av vare sig mer brända ben eller andra fynd. Det fanns heller inga tecken på att det skulle röra sig om en skelettbegravning, vilket skulle kunna ha förklarat avsaknaden av osteologiskt material då bevaringsförhållandena för ben, särskilt obrända, sannolikt är dåliga i området på grund av låga pH-värden. Det brända ben som påträffades var för litet och fragmenterat för att osteologiskt kunna avgöra art eller benslag. Vi vet således inte om det kommer från människa eller ett djur. Det brända benet skickades till Ångströmlaboratoriet i Uppsala för analys och den visade på en datering till romersk järnålder (Ua-54170).

Tabell 1. ¹⁴C-datering med kalibreringar (bilaga 1).

Labnr	Pnr	Kontexnr	Typ	Material	Datering BP	Kal. 1 sigma	Kal. 2 sigma
Ua-54170	1	K50, F1	Stensättning	Ben	1 763 ± 30	210 (66,3%) 350 AD 370 (1,9%) 380 AD	130–390 AD (95,4%)

Figur 11. Detaljbild av den östra delen av K50 där avgränsningen närmast kan liknas vid en kantkedja. Foto från söder av Anna-Lena Hallgren (KM16022_5).

Figur 12. Stensättningen K50. Foto från nordost av Anna-Lena Hallgren (KM16022_4).

Figur 13. Stensättningen Katrineholm 52 framrensad. På bilden syns tydligt hur pass välvd anläggningen är. Foto från sydost av Anna-Lena Hallgren (KM16022_6).

Figur 14. Stensättningen Katrineholm 52. Här återstår endast kantkedjan och den samling av mer djupt liggande stenar där vi länge trodde att själva gravgömman skulle finnas. Foto från söder av Christian Gatti (från grävmaskinen, KM16022_7).

Katrineholm 52

Tolkning: Stensättning utan begravning.

Yttre konstruktion: Rund stensättning, mantel, kantkedja.

Inre konstruktion: –

Gravskick: Inga spår av begravning.

Datering: –

Beskrivning

Stensättningen, som ligger cirka 0,5 meter öster om Katrineholm 50, påträffades i samband med utredningsgrävningen 2012 (Kihlstedt 2012). Den syntes före schaktning som en otydlig förhöjning. Den beskrevs som en låg, rund stensättning, cirka 4 meter i diameter. Vid utredningen torvades en del av anläggningen av för att säkerställa dess status som fornlämning. Den visade sig bestå av en övertorvad löst sammansatt packning av 0,1–0,2 meter stora stenar av blandad karaktär. Avgränsningen var dock tydlig och bestod av en kantkedja av låga flata, kantställda stenar.

Efter att hela stensättningen torvats av för hand vid undersökningen stod det klart att den var något mer välvd än vad vi först antagit och hade en höjd på cirka 0,5 meter (figur 13). Direkt under det knappt 0,1 meter tjocka vegetationsskiktet (L1, figur 17) fanns en övre stenpackning/mantel av grus, sand och sten i storleken 0,02–0,2 meter (L2, figur 17). Majoriteten av stenarna i det här lagret var ungefär knytnävsstora. Tjockleken på manteln uppgick till mellan 0,05 och 0,15 meter och den täckte även stora delar av kantkedjan. De kantkedjestenar som framträdde var desamma som togs fram vid utredningen 2012. Sannolikt var även dessa ursprungligen täckta av den övre stenpackningen/manteln.

Efter att den övre packningen/manteln tagits bort framträdde en packning av större stenar som var mellan 0,2 och 0,5 meter stora (figur 16 och L3, figur 17). Packningen var till största delen enskiktad men ställvis, framför allt i den centrala delen, var den tvåskiktad. Stenmaterialet var blandat, både rundat och kantigt av olika bergarter. Stenarna i packningen omgärdades av fin sand. Sanden återfanns både över, mellan och under stenarna. Den har sannolikt använts för att stabilisera och jämna ut stenpackning och bottenlager.

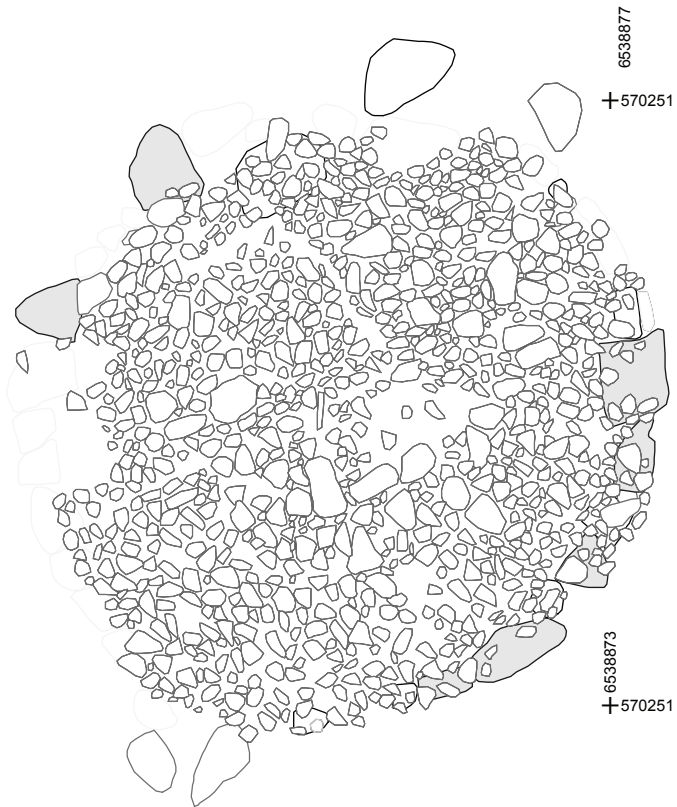
Kantkedjan bestod av noga utvalda stenar där nästan samtliga hade en plan över- och undersida, flera var dessutom kantställda med plana in- och utsidor. I norra delen ingick fyra större, markfasta stenar. I sydvästra delen var kantkedjan skadad, här hade tre stenar dragits ur läge. När och hur detta hänt kunde inte avgöras vid undersökningen.

Slående var att nästan alla stenar, både i den undre stenpackningen och i kantkedjan, var lagda med en flat sida nedåt och att när stenarna tagits bort återstod en plan yta av sand. En grupp av fyra tätt lagda större stenar avvek från detta mönster (figur 14) då dessa låg djupare i vad som initialt tolkades som en möjlig nedgrävning för en gravgömma. Det fanns dock inga spår av vare sig någon begravning eller nedgrävningskant i anslutning till stensamlingen. Det föreföll snarast som att stenarna var nedtryckta i den underliggande moränen. Vare sig i den mindre stensamlingen eller i resten av anläggningen fanns några indikationer på att någon gravlagts här.

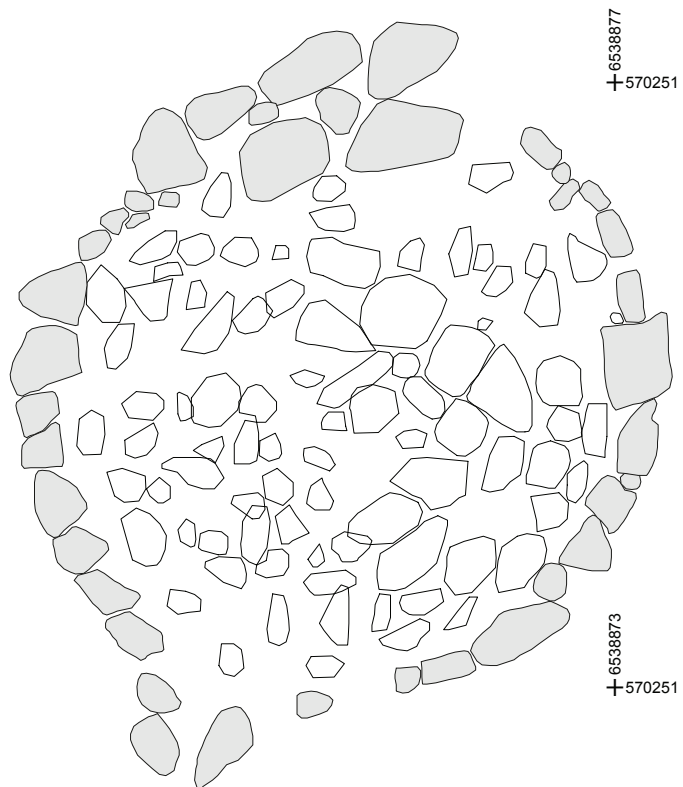
Det påträffades inget organiskt material, till exempel träkol eller ben, för att genom en ¹⁴C-analys kunna datera anläggning. Utifrån dateringen av det brända benet i den intilliggande Katrineholm 50 och konstruktionens utseende förefaller en datering till romersk järnålder rimlig.

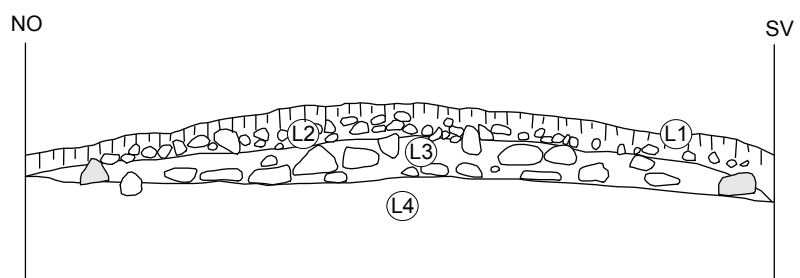
Figur 15.
Stensättningen Katrineholm 52, nivå 1.
Skala 1:50.

Figur 16.
Stensättningen Katrineholm 52, nivå 2.
Skala 1:50.

Figur 17.
Stensättningen Katrineholm 52.
Sektionsritning, Skala 1:50.

Avslutande diskussion

Inför fältarbetet hade vi ställt upp en rad frågeställningar som vi genom undersökningen hade ambition att besvara:

- Klargöra och dokumentera anläggningens yttre och inre formelement.
- Klargöra gravskicket samt antalet gravlagda, ålder och kön.
- Klargöra förekomst av gravgåvor, deras antal och typ.
- Klargöra anläggningarnas datering.
- Sätta in lämningarna i den omgivande fornlämningsbilden.

Avsaknaden av tydliga begravningar lämnar till viss del tolkningen av de två undersökta anläggningarna öppen då det inte rör sig om några regelrätta gravar – här saknas både gravlagda individer och gravgåvor/rituell rekvisita. Frågan är hur man ska tolka den här typen av lämningar. Vi kan sammanfatta resultaten av undersökningen i följande punkter:

- Stenpackningarna är tydligt anlagda – den mindre anläggningen Katrineholm 50 med flera ”gravindikerande” formelement som exempelvis kantkedja och mantel av småsten och grus.
- Båda stenpackningarna var tydligt avgränsade.
- Ett bränt ben (okänd art) från Katrineholm 50 har ¹⁴C-daterats till romersk järnålder.
- Utöver det brända benet kunde inga spår efter några former av gravgömmor konstateras i någon av de två anläggningarna.

Inte sällan likställer arkeologer begreppet stensättning med grav och stensättningen ses då som en markör för en underliggande gravläggning, såsom våra tiders gravstenar (Röst 2016:168). Det här sättet att använda begreppet är något som kan och har ifrågasatts. Under relativt lång tid har det förts en generell diskussion om vad som definierar en grav och hur gravbegreppet används i antikvariska och vetenskapliga sammanhang (se till exempel Appelgren & Nilsson 2007; Engström 2007; Röst 2016). Diffusa och svåravgränsade gravar med små mängder brända ben är sedan länge ett väl dokumenterat gravskick. Även om gravskicket förekommer under hela förhistorien är det speciellt vanligt under yngre bronsålder–äldre järnålder. Även *gravar* som saknar spår av begravning är förvånansvärt vanligt förekommande. Det finns till och med exempel på *gravfält* som i princip är helt utan benmaterial (Appelgren & Nilsson 2007). Inom exempelvis E4-projektet i Uppland dokumenterades flera moränhöjder med *gravar* i form av otydliga stenpackningar, ofta belägna i anslutning till markfasta block. I dessa påträffades endast keramik och få eller inga människoben (se till exempel Wikborg 2007:175) – trots detta har de tolkats som gravar och gravfält. Som sörmländska exempel på bentomma *gravar* på gravfält kan till exempel Skalunda i Sköldinge socken och Påljunshage utanför Nyköping nämnas (Eriksson & Runcis 1995; Eklund m.fl. 2012). Det finns gott om exempel och det förefaller nästan som att antalet kända anläggningar av den här typen har ökat under de senaste två decennierna (Engström 2007:77).

Fenomenet med bentomma gravar har varit ett problem som den arkeologiska forskningen länge försökt förklara. Tidigare var den rådande åsikten att graven, förutom sin roll som religiös och social symbol, hade en primär funktion som förvaringsplats för kvarlevorna efter en eller flera individer. Avsaknaden av ben förklarades vanligtvis på två sätt. Antingen ansågs den bentomma anläggningen vara en kenotaf (minnesvård över någon vars kvarlevor har gått förlorade eller har jordfästs på annan plats) eller en skelettgrav där benen förmultnat och ej avsatt några spår. I en artikel från 1995 presenterade Alf Ericsson och Janis Runcis en teori där de istället argumenterade för att en grav utan ben representerar ett medvetet valt gravskick (att jämföras med till exempel bengrop, urnegrav och så vidare). Perspektivet flyttades från individen i graven till själva konstruktionen som här sågs som en social symbol och resultatet av en rituell process

(Ericsson & Runcis 1995:35). Deras tolkningsmodell fick stort genomslag bland rapportskrivande arkeologer. Att tolka tydliga stensättningar utan spår av begravingar som gravar, speciellt där de förekommer i anslutning till anläggningar med människoben, kan tyckas oproblematiskt. Det kan dock få märkliga konsekvenser för tolkningen av rituella lämningar. Detta blir inte minst tydligt då arkeologer undersökt ”gravar” där inte bara begraving saknats utan där även gravöverbyggnaden varit svår att avgränsa och urskilja (Engström 2007:89). Tony Engström uttrycker det väl i en artikel i en av E4-publikationerna där han menar att man bör göra en begreppsmässig skillnad mellan själva graven, det vill säga gravgömmen, och monumentet, det vill säga den omgivande konstruktionen. ”Frågan är inte om stensättningen, skärvtenshögen eller gropen är en grav, utan om den innehåller, avgränsar eller markerar en begraving” (Engström 2007:89). Men vad representerar då de två undersökta anläggningarna vid Djulö? I och med att vi inte har kunnat säkerställa att det brända ben som påträffades i K50 utgör rester av en kremerad människa och att vi helt saknade spår av begraving i K52 kan vi inte tala om de två anläggningarna som gravar. Däremot är det tydliga stensättningar vi undersökt, troligen uppförda i avsikt att se ut som gravmarkörer.

Som tidigare konstaterats är det först under yngre järnålder (cirka 550–1050 e.Kr.) det förefaller som att en mer permanent bebyggelse etableras i närområdet. Den här inre delen av sjöplatån är i hög grad ett medeltida etableringsområde vilket avspeglas i den stora andelen frälsejord i området, däribland Stora Djulö. Gravfältet Katrineholm 6:1 kan sannolikt knytas till den gård som kom att utvecklas till frälsegården Stora Djulö, med belägg från 1300-talet (Jakobsson 1994). Var järnålderns bebyggelseenhet legat är oklart, likaså hur tidigt gården etableras eller om den har en föregångare. Det kan vara så att den har anor ända ner i romersk järnålder och att de två stensättningarna K50 och K52 representerar den första etableringsfasen – och att man genom gravarna hävdar sin rätt till marken.

Referenser

- Appelgren, K. & Renck, A.K., 2007. *Vad är en grav?* I: Att nå den andra sidan. Om begravning och ritual i Uppland. Arkeologi E4 Uppland – studier. Volym 2, s. 37–75. Notelid, M. (red.). Uppsala.
- Appelgren, K. & Nilsson, A., 2007. *Gravar och symboliska begravningar*. I: Gården, tingen, graven. Arkeologiska perspektiv på Mälardalen, s. 107–132. Appelgren, K. & Anund, J. (red.). Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar.
- Edenmo, R., Graner, G., Larsson, H. & Lindholm, P., 2008. *Arkeologisk undersökning. En välordnad stenåldersboplats vid Nävertorp. Södermanland. Katrineholms stad. Nävertorp 5:1. RAA 39*. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. UV Mitt rapport 2008:27.
- Eklund, S., Lindkvist, A. & Wikborg, J., 2012. *Påljungshage. Kremerat, paketerat och respekterat. Ett gravfält från yngre bronsålder–äldre förromersk järnålder*. Förundersökning och särskild undersökning. Helgona 220. Stenbro 1:8. Helgona socken. Nyköpings kommun. Södermanland. SAU rapport 2010:11.
- Engström, T., 2007. *De dolda döda – och deras betydelse för gravbegreppet*. I: Att nå den andra sidan. Om begravning och ritual i Uppland. Arkeologi E4 Uppland – studier. Volym 2, s. 77–99. Notelid, M. (red.). Uppsala.
- Ericsson, A. & Runcis, J., 1995. *Teoretiska perspektiv på gravundersökningar i Södermanland*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 8. Stockholm.
- Florin, S., 1958. *Vråkulturen. Stenåldersboplatserna vid Mogetorp, Östra Vrå och Brokvarn*. Stockholm.
- Hallgren, A-L., 2015. *Två stensättningar på Katrineholmsåsen*. Arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte. Fornlämning Katrineholm 50 och 52. Djulö 2:3. Katrineholms socken och kommun. Södermanlands län. Södermanland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2015:76.
- Jakobsson, M., 1994. *Arkeologiska kulturmiljöer. Väg 55/56 förbifart Katrineholm*. Riksantikvarieämbetet. UV Stockholm rapport 1994:67. Stockholm.
- Kihlstedt, B., 2006. *Arkeologisk förundersökning och undersökning. Boplats och gravar från tidigneolitikum vid Östra Vrå. Södermanland. Stora Malms socken. Eriksberg 1:1. RAA 43*. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. UV Mitt rapport 2006:7. Stockholm.
- Kihlstedt, B., 2012. *Djulö. Nyfunna gravar och boplatser på Katrineholmsåsen. Arkeologisk utredning. Djulö 2:3 m.fl. Katrineholms stad och kommun. Södermanlands län. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2012:44*.
- Wikborg, J., 2007. *De levande och de döda. Gravfältens kontinuitet och relation till bebyggelsen*. I: Att nå den andra sidan. Om begravning och ritual i Uppland. Arkeologi E4 Uppland – studier. Volym 2, s. 173–200. Notelid, M. (red.). Uppsala.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM16022
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-7173-2015, 2016-04-18
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk undersökning
<i>Undersökningsperiod:</i>	13–22 juli 2016
<i>Personal:</i>	Anna-Lena Hallgren Christian Gatti
<i>Landskap:</i>	Södermanland
<i>Län:</i>	Södermanland
<i>Kommun:</i>	Katrineholm
<i>Socken:</i>	Katrineholm
<i>Fastighet:</i>	Djulö 2:3
<i>Fornlämning:</i>	Katrineholm 50 och 52
<i>Fastighetskartan:</i>	65F3HN Stora Malm
<i>Koordinater:</i>	Y570240/X6538869 (SV hörnet)
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Höjd över havet:</i>	Cirka 49,5 meter
<i>Undersökt yta:</i>	Cirka 125 m ²
<i>Inmätningmetod:</i>	GNNS nätverks-RTK Rover (GPS)
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Plan och sektionsritningar har digitaliserats och återges i rapporten. 15 digitala fotografier (KM16022_1–15) förvaras hos KM.
<i>Fynd:</i>	–

UPPSALA
UNIVERSITET

Uppsala 2016-10-07

Anna-Lena Hallgren
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41
722 12 VÄSTERÅS

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:
Ångströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 30 59

Telefax:
018 – 55 57 36

Hemsida:
<http://www.angstrom.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

Resultat av ¹⁴C datering av bränt ben från Katrineholm, Södermanland.

Förbehandling av brända ben:

1. 1,5 % NaOCl tillsatt till det rengjorda och krossade benprovet och blandningen fick stå i rumstemperatur i 48 timmar.
2. Provet tvättat till neutral i avjoniserat vatten.
3. 1M HAc tillsatt till provet och blandningen i rumstemperatur i 24 timmar.
4. Provet tvättat till neutral i avjoniserat vatten och intorkat.
5. Lakning med 6 M HCl och den erhållna CO₂-gasen grafiteras därefter Fe-katalytiskt före accelerormätningen av ¹⁴C- innehållet.

RESULTAT

Labnummer	Prov	¹⁴ C age BP
Ua-54170	Katrineholm F1	1 763 ± 50

Provmängden räckte inte för mätning av δ¹³C‰ VPDB.

Med vänlig hälsning

Göran Possnert/ Elisabet Pettersson

